

LIZA PRIMC

Pokristjanjevanje skrajnega Severa: Sámi in njihova verska praksa v krščanskih pisnih virih do 17. stoletja

Povzetek: Sámi so primarno šamanistično domorodno ljudstvo, ki prebiva na subarktičnem in arktičnem delu Evrope ter je bilo skozi razvoj gospodarstva in strukturiranje državnih meja primorano prevzeti razširjajoče se krščanstvo. Avtorica v članku najprej na kratko sistematično predstavi primarno versko prakso in pričetke pokristjanjevanja. V nadaljevanju se osredotoči na štiri pomembna dela, ki so med 15. in 17. stoletjem opisala versko življenje Sámijev in svetu predstavila verske navade tega naroda, kasneje pa so jih uporabljali pripomoček za organizacijo misijonske dejavnosti med omenjenim domorodnim ljudstvom.

Ključne besede: Sámi, Adam Bremenski, Olaf Magnus, *Historia Norvegiae*, Johann Scheffer, krščanski pisni viri, misijonska dejavnost, pokristjanjevanje.

Abstract: The Sami are an indigenous people living in the sub-Arctic and Arctic parts of Europe. Primarily a shamanistic nation, they were forced to adopt the spreading Christianity through economic development and the structuring of national borders. In this article, the author first gives a brief systematic introduction to the primary religious practice and the beginnings of Christianisation, then focuses on four important works written between the 15th and 17th centuries that describe the religious life of the Sámi and present their religious habits to the world. Later on, those written sources represented a tool for organising missionary activity among the aforementioned indigenous people.

Keywords: Sámi, Adam of Bremen, Olaf Magnus, *Historia Norvegiae*, Johann Scheffer, Christian Written Sources, Missionary Activity, Christianisation.

1. UVOD

Življenje Sámijev je že od nekdaj tesno povezano z religijo. Primarno šamanistično ljudstvo je skozi stoletja bilo prisiljeno opustiti svojo lastno religijo in začeli prevzemati krščanstvo. S tem se ni spremenila le njihova veroizpoved, temveč je vpliv segal veliko globlje – bil je tako družbeni kot kulturni. Krščanstvo je botrovalo temeljni spremembi identitete sámijskega ljudstva: nomadsko ljudstvo se je pričelo ustaljevati, manjšinski sámijski jezik so začeli izpodrivati prevladujoči skandinavski jeziki, tradicionalna kultura se je pričela umikati splošni.

V prispevku bomo poleg kratkega opisa domorodne verske prakse skozi analizo pisnih virov prikazali prve večje začetne interakcije s krščanstvom. Dela Adama Bremenskega, Olafa

Magnusa, Johanna Schefferja ter neznanega avtorja, ki so nastala med 15. in 17. stoletjem, se osredotočajo na potek misijonske dejavnosti na skrajnem severu Evrope ter poleg verskega življenja in njegovih posebnosti opisujejo tudi vsakdanje navade. Avtorji teh del so Sámijske prvič podrobneje predstavili svetu, s tem pa so vplivali tudi na državno-cerkvene institucije in njihovo načrtovanje misijonskega dela na skrajno severnih območjih ter delitve neposeljenega ozemlja med kraljevinami.

2. O SÁMIJIH

Sámijski so prebivalci arktičnega kroga ter edino domorodno ljudstvo, ki prebiva znotraj mej Evropske unije. Prvotno so bivali na ozemlju Norveške, Švedske, Finske in Rusije, v 18. in 19. stoletju pa so začeli emigrirati tudi v Severno Ameriko. Sámijski si običajno predstavljamo kot nomade, ki se ukvarjajo z jelenorejo, a je njihov način življenja v večini danes povsem drugačen: s prihodom misijonarjev so se namreč osredotočili na ustaljeno gospodarstvo. Veliko Sámijskih se danes vsaj delno ukvarja s tradicionalno jelenorejo oz. ribolovom ali *duodji* (posebna vrsta rokodelstva), preživljajo pa se tudi s turizmom. Mnogo jih biva v glavnih mestih (Oslo, Stockholm, Helsinki), ki nudijo večjo komoditeto. (Sametinget 2014, 11–14; Koivurova et al. 2015, 12–14; Sámediggi 2021c) Člani ljudstva so politično podrejeni posameznemu sámijskemu samoupravnemu parlamentu (*sám. Sámediggi*) v državi, kjer prebivajo. Ti parlamenti kot glavni upravni organ urejajo status Sámijskih z državami in v svetu.

3. PRIMARNA VERSKA PRAKSA V SKANDINAVIJI

Sámijski so v Skandinaviji, poleg drugih takratnih plemen, bivali že okoli leta 10 000 pr. Kr. Med njimi in drugimi prebivalci je bila najbolj razširjena šamanistična oblika religije, kar pomeni da so tako imela podobno obredje in razumevanje sveta. Religija Sámijskih oz. sámijski šamanizem je stara toliko kot ljudstvo samo. Ima značilnosti animizma in šamanizma (Svestad 2017, 14). Namen sámijske religije je bil zagotoviti blaginjo in pomoč za družino in živino (Olsen in Hansen 2013, 342; NDLA 2019; Nationalmuseet i København 2022a), obredje pa je bilo sestavljeno iz štirih ključnih prvin: *noaidija* (šamana), *joika* (obrednega petja), *goavddisa* (obrednega bobna) in *sieidi* (darovanjskega mesta).

4. ŠIRITEV KRŠČANSTVA V SKANDINAVIJI

Krščanstvo je v Skandinaviji začel širiti menih sv. Willibrord (ok. 658–739) ok. leta 700. Ta se je najprej ustalil med Danci. Plemstvo najprej ni bilo naklonjeno spreobrnjenju in tako je veljalo vse do 10. stoletja, ko je dansko-norveški kralj Harald Modrozobi (ok. 958–ok. 986) leta 965 državo razglasil za krščansko, primarno zaradi političnih vzgibov. Na Švedskem se je krščanstvo začelo širiti po ustanovitvi škofovskega sedeža v Uppsali v 12. stoletju. Popoln umik poganstva iz javnega življenja je sledil po umiku oz. spreobrnjenju Vikingov. (Encyclopedia Britannica 2022, s. v. »Saint Willibrord«; 1998, s. v. »Haakon I Adalsteinsfostre«; Nationalmuseet i København 2022b)

V železni dobi in srednjem veku so se na ozemlju Sámijskih in drugih plemenskih ljudstev začeli kolonizacijski procesi, kar je uvedlo novo politično ureditev ter pričetek gospodarstva, največja sprememba pa je bil ravno prihod krščanstva. Skozi fenoškandsko območje se je nova religija razširila med 11. in 13. stoletjem: v tem času so Norveška, Danska in Švedska krščanstvo sprejele za državno vero, čeprav je bil motiv za prevzem v prvi vrsti politične narave. Ko so bila skandinavska plemena v procesu intenzivnega pokristjanjevanja, so Sámijski še naprej ohranjali

domorodno versko prakso, zaradi česar se je njihov odnos z drugimi skupnostmi začel rahljati, kar je pripeljalo do izločenosti pri trgovanju z dobrinami. (Svestad 2017, 13; Olsen in Hansen 2013, 141, 158; Rasmussen 2016, 153; Winroth 2012, 167)

Glavni strategiji za osvojitve območja plemen sta bili pokristjanjevanje in gradnja cerkva. Sámijski, ki so bili dobri trgovci, so med 11. in 12. stoletjem vzpostavili trgovske poti z mesti na Vzhodu (danes Rusija). V 13. stoletju je pretok blaga z švedskimi agrarci pomenil boj za obsežno sámijsko zemljo, od 14. stoletja dalje pa je bilo zaradi dobrikanja trgovcev Švedski kroni zavzemanje zemlje na vrhuncu. Ustanovitev trgovinskih mest ob Botnijskem zalivu je vodila v prve župnije in pokristjanjevanje Sámijev, še zlasti v priobalnih mestih, kot so Umeå, Luleå, Piteå in Tornio. Prvi prostovoljno krščeni Sámijski so bili tako trgovci. Čeprav je bila v državne zadeve posredno vpeta tudi Cerkev, njen primarni namen ni bil spodbujati državnih zadev, temveč evangelizacija tamkajšnjih poganov. (Åikäs in Salmi 2015, 92; Winroth 2012, 3, 40, 87; Attonen 2018, 37)

Najprej je pokristjanjevanje zajelo priobalna mesta, kjer so nastajale cerkve brez župnijskih pravic oz. ustaljene hierarhične strukture in s statusom *terra nullis* in *terra missionis*. Pokristjanjevanje celinskega dela sámijskega življenjskega prostora je potekalo šele v času reformacije, tj. ok. leta 1650. (Svestad 2017, 13; Olsen in Hansen 2013, 141, 158; Rasmussen 2016, 153) Sámijsko ozemlje je zaradi nedostopnosti dolgo, vse do verske vojne med Norveško in Velikim Novogradom, veljalo za nikogaršnje ozemlje. Švedska načrtnega pokristjanjevanja ni izvedla do 14. stoletja: začetek misijona se je pričel z odlokom kraljice Blanke Namurške lundskemu škofu. (Olsen in Hansen 2013, 316)

5. SÁMIJI V KRŠČANSKIH PISNIH VIRIH

Opis Sámijev je najprej podal Pubij Kornelij Tacit ok. leta 58, v naslednjih stoletjih pa se je poznavanje Sámijev nadgradilo s Prokopijem Cezarejskim in Pavlom Diakonom. Njihova besedila so prikazala še nepoznano, pogansko okolje in potrebo po intenzivnejši misijonski dejavnosti Rimske cerkve na severnem delu Evrope, kjer je bila taka dejavnost zaradi slabih vremenskih razmer in pomanjkanja hrane borna. Leta 1246 je papež Inocenc IV. kralju Haakonnu podelil pravico do imenovanja duhovnikov, z naslednjim papeškim pismom pa pritrdil, da ozemlje ljudstva Sámijev pripada kralju, če jih uspe spreobrniti. Čez dobrih 300 let (leta 1523) je podobno papež Hadrijan VI. za potrebe evangelizacije Sámijev kralju Gustavu Vasi odposlal meniha Benedikta Petrija, ki se mu je pri evangelizaciji kasneje pridružil še njegov brat Lavrencij Petri. Bolj kot po evangelizaciji sta poznala znana po tem, da sta kralja Gustava prepričala, da se je spreobrnil v protestantizem in ustanovil državno Cerkev. (Olsen in Hansen 2013, 158; Rasmussen 2016, 171; Svenska kyrkan 2021b)

Poleg omenjenih avtorjev so za poznavanje verskega dogajanja pomembni štirje krščanski zgodovinopisci med 11. in 16. stoletjem. Ti so ključno prispevali k prepoznavanju Sámijev, njihovih običajev in verskega življenja, dela pa so neprecenljiva za razumevanje misijonskih potez, ki so se dogajale v stoletjih do pojava protestantizma. Kakšni so torej Sámijski v njihovih očeh?

5.1 ADAM BREMENSKI

Adam Bremenski (ok. 1050–1081/1085) s svojimi deli predstavlja najzgodnejšega pisca o Sámijskih in poskusu njihovega spreobrnenja. Misijonsko dejavnost na severu sta začeli škofiji Hamburg-Bremen (združena leta 848, potrjena leta 864 s strani papeža Nikolaja I.) in Magdeburg, vendar je bil takratni škof Adalbert Bremenski (škofoval v letih 1043–1072/73) žal neuspešen, saj so Norvežani, Švedi in Danci sodelovali le z anglosaškimi in francoskimi misijonarji. (Bremenski

et al. 2002, xiii–xiv) Adam Bremenski je v omenjeni škofiji deloval kot magister v stolni šoli. Neučinkovitost, ki jo je nadškofija kazala, ga je spodbudila k pisanju dela *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* (slov. *Dela škofov Hamburške Cerkve*), s katerim je želel zaščititi ugled nadškofije in zagotoviti stabilnost primata na severu, vir za delo pa so sekundarni izsledki, ki jih je prilagodil svoji fiktivni ideji o Skandinaviji. (Lipiec 2017, 145) Primarni naslovniki dela so bili Adalbertovi nasledniki, nadškof Liemar (škofoval v letih 1072/73–1101) in drugi člani nadškofje. Poudariti je treba, da se je na skandinavskem območju v tem času že oblikovala ideja o odcepitvi od Rimskokatoliške cerkve in želja po lastni cerkveni strukturi. (Garipzanov 2011, 14)

Četrta knjiga omenjenega dela se osredotoča na pokrajini Götaland in Hälsingland. Adam hvali uspešen misijon škofa Simona, nadškofovega odposlanca. Ker del prebivalcev ostaja nespreobrnjen, upa, da se bo misijonska dejavnost nadaljevala:

»Med Norveško in Švedsko živijo Wermilani in Finci ter druga [ljudstva], ki so sedaj že vsi kristjani in pripadajo skarski cerkvi. Rob ozemlja Norveške in Švedske proti severu naseljujejo Skritefini [tj. Sámi], za katere se govori, da v teku prehitijo divje zveri. Njihovo največje mesto je Helsingland. Za prvega škofa [tega mesta] je nadškof [Adalbert] imenoval Stenfija in mu tudi nadel novo ime Simon. On je s svojim oznanjevanjem pridobil mnogo tamkajšnjih plemen. Obstajajo pa še številna druga švedska plemena, glede katerih smo slišali, da so bili pokristjanjeni samo Goti, Wermilani in del Skritefinov, oziroma tisti, ki živijo v njihovi bližini.« (Gest. Ham. v Primc 2022, 40)

Adam izpostavlja *topos*, kjer se že živi biblično zgledno, medtem pa za »mejo sveta« tiste, ki jih z oznanjevanjem še niso dosegli. Avtor podrobno opisuje Sámije in druga ljudstva ter značilnosti njihovih poganskih obredov. V nadaljevanju (npr. Gest. Ham., Lib. IV., Cap. 25) se sklicuje na stereotipno podobo neznanih narodov, saj je njegov namen v zadnjem delu IV. knjige prepričati škofa Liemara o potrebi po neprekinjenem misijonu in njegovem širjenju na severu ter po spodbuditi v preteklosti že načrtovanega misijonskega potovanja (Garipzanov 2011, 23). Zaradi sinteze do tedaj znanih informacij in bogatih opisov skandinavskega območja je delo dolgo predstavljalo poglobitveni vir za raziskovanje skandinavskega območja. Kljub želji po misijonu so tako poganstvo kot darovanja ostali močno prisotni tudi v 11. in 12. stoletju (prim. poganski tempelj v Uppsali), kar je diktiralo iznajdljivost plemstva in cerkvenih oblasti pri misijonarjenju.

5.2 HISTORIA NORWEGIAE

Historia Norwegiae (slov. *Zgodovina Norveške*) je anonimno napisana kronika iz druge polovice 12. stoletja. Poleg zelo pomembnih zgodovinskih dejstev Norveške podrobno opiše sámijsko bivanjsko območje in versko življenje ter delovanje krščanskih misijonarjev. (Ekrem in Mortensen 2006, 8; Olsen in Hansen 2013, 345)

Fini, kakor avtor v besedilu poimenuje Sámije, so središčna tema od prologa dalje:

»Država, polna fjordov in potokov, se razprostira na nešteti grebenih in po vsej dolžini obsega tri bivalna območja: [...] tretje je gozdnato in poseljeno s Fini, vendar tam ni kmetijstva. Na zahodu in severu Norveško obdaja oceansko plimovanje, na jugu sta Danska in Baltsko morje, na vzhodu pa Švedska, Götaland, Ångermanland in Jämtland. Narodi, ki živijo na teh območjih, so, hvala Bogu, zdaj kristjani. Proti severu pa je žal veliko plemen, ki so se z Vzhoda razširila po Norveški in so v ujetništvu poganstva, to so Kiralerji, Kveni, rogati Fini in dve vrsti Biarmov. Vendar o rasah, ki živijo zunaj teh območij, ničesar ne vemo zanesljivo. [...] Četrto je Hålogaland, kjer sobiva veliko Finov, in notranje poteka pogosta trgovina.« (HN v Primc 2022, 45)

Delo potrjuje dejstvo, da so bile Danska, Norveška in Švedska pokristjanjene, ko so nomadski narodi, ki so vdiralci z območja današnje Finske in Rusije, še vedno pogani (Kiralerji, Kveni, Fini in Biarmi). Neznani klerik Sámijem v celoti posveti četrto poglavje (*De Finnis*), kjer z opisom bivanskega okolja kliče po nujnosti misijonske dejavnosti, saj Sámije vidi kot barbare, primerljive z živalmi: »Tako je velika divjina Norveške, ki državo po dolžini deli od poganov. Tu živijo samo Fini in divje živali, katerih meso jedo napol surovo in s katerih kožami se oblačijo. So resnično najbolj spretni lovci, samotni in nestanovitni, za domove zasedajo usnjene šotore, ki jih nosijo na ramenih; gladke deske, pritrjene na noge, orodje, ki jim pravijo *ondrar*, in skozi gosti sneg in prek gorskih pobočij skupaj z ženami in otroki ženejo severne jelene. Kajti nimajo stalnega bivališča, saj jim številčnost divjih zveri narekuje lov.« (HN v Primc 2022, 46)

V drugem delu IV. poglavja, kjer se posveti odnosu med šamanističnim obredjem in krščanstvom, avtor opisuje delovanje *ganduma*, orodja črne magije:

»Zaradi te izdaje bo komaj kdo videti verodostojen, tako prakticirajo diabolično vraževerje kot čarovniško umetnost. Nekaj jih je, ki jih neumni ljudje tako rekoč častijo kot preroke, saj ti pridigajo po nečistem duhu, ki mu pravijo ‚*gandum*‘, s številnimi napovedmi, ki se uresničijo. In iz daljnih krajev v slogu pritegnejo željene predmete in razkrijejo skrite zaklade, čeprav so daleč stran. Nekoč, ko so kristjani, ki so prišli trgovat, sedli za mizo s Finci, je njihova gostiteljica kar naenkrat padla naprej in izdihnila. Medtem ko so kristjani ob tej nesreči žalovali, Fini niso bili niti najmanj užaloščeni, ampak so preprosto odvrnili, da ni mrtva, temveč so jo zadeli ‚*gandum*‘ njenega nasprotnika in da jo lahko hitro oživijo. Nato je čarovnik razprostrl krpo in se pripravil na morebitne uroke sovražnega čarovnika ter dvignil v iztegnjenih rokah majhno [votlo] posodo, podobno cedilu [boben], okrašeno z drobnimi figuricami kitov, vpreženih severnih jelenov, smuči in celo malim čolnom z vesli; s temi sredstvi je demonski duh lahko potoval po visokih snežnih zametih, pobočjih gora in globokih jezerih. Potem ko je zelo dolgo prepeval zaroke in tam skakal s temi pripomočki, se je končno vrgel na tla, ves črn kot črnc in s peno na ustih, kot da bi bil nor; raztrgan po trebuhu, z mogočnim rjoventjem se je nazadnje odpovedal življenju. Nato sta se [Fina] posvetovala z drugim strokovnjakom za magijo, kaj se je zgodilo [šlo narobe] v tem primeru. Ta [čarovnik] je podobno opravil vse svoje postopke, čeprav z drugačnim izidom: gostiteljica je vstala zdrava, nato pa jim je razkril, da je čarovnik umrl na naslednji način: njegov ‚*gandum*‘, ki si je nadel podobo kita, je hitro plaval po jezeru, ko je po nesreči naletel na sovražni ‚*gandum*‘, ki se je spremenil v oster koničast kol; ta kol, skrit v globini jezera, je prebodel trebuh kita, kar se je pokazalo tudi s smrtjo čarovnika v hiši. Tudi ko so se Fini skupaj s kristjani odpravili loviti jato rib s trnkom, kakršne so ti pogani videli v krščanskih bivališčih, so s svojo palico iz globin potegnili skoraj polne pasti in tako do vrha napolnili čolne. Izbral sem te naključne vzorce iz nešteti iluzij Finov in tako rekoč v korist tistih, ki živijo dlje od njih, zapisal kratke opombe o tej oddaljeni skupini.« (HN v Primc 2022, 48–49)

Namen te izrazito podrobne zgodbe, ki na splošno odstopa od znanih šamanističnih obredij v tistem času, je spodbuditi cerkveno avtoriteto v Skandinaviji, da bi pripravila intenzivnejšo misijonsko akcijo. (Ekrem in Mortensen 2006, 122) Znotraj besedila je pomembno osvetliti evangelijsko metaforo *piscatores hominum* (prim. Mr 1,17), čeprav v besedilu ni jasno razbrati smisla oz. situacije, za katero bi jo avtor uporabil. V teoriji se domneva, da se zveza nanaša na »orodja« za lov, *hamus* in *uncus*. Možna interpretacija je torej, da so Sámiji v hlevih kristjanov videli »ribe« (tj. ljudi), ki so jih ti ujeli s trnkom, se pravi brez pomoči črne magije, kakor so imeli v navadi »loviti« Sámiji. (Ekrem in Mortensen 2006, 124)

5.3 OLAF MAGNUS

Olaf Magnus (1492–1557) je s svojim bratom Johannom Magnusom za Katoliško cerkev opravljal več služb, največkrat je posredoval kot papeški legat med švedskim dvorom in Rimom. Ker je odločno nasprotoval spreobrnitvi v protestantizem, je bil leta 1537 izgnan v Rim. Med letoma 1545 in 1549 je sodeloval na tridentinskem koncilu, kamor ga je odposlal papež Pavel III., konec svojega življenja pa je preživel v samostanu sv. Brigite v Rimu. Umril je avgusta leta 1557. (Encyclopedia Britannica 2021, s. v. »Olaus Magnus«; *Catholic Encyclopedia* 2021, s. v. »Olaus Magnus«)

Magnus se je v svojem času uveljavil kot eden boljših geografov in zgodovinarjev. Znanstveno delo *Historia de gentibus septentrionalibus* in zemljevid *Carta marina* sta več stoletij veljala za najzanesljivejši vir o Skandinaviji in drugem fensokandskem območju. Pobudnik za obe deli je bil papež, ki je Magnusa med 1518 in 1519 odposlal po Skandinaviji. »Potovanje je začel v Uppsali in od tam naprej obiskal Hälsingland, Jämtland, Trøndelag, Nordland, obalo Botnijskega zaliva ter Västerbotten, preko Norrbottna in Tornia je potovanje zaključil v Stockholmu.« (Balzamo 2014, 30) Namen del je bil izvenskandinavskemu občinstvu prikazati pomen katolištva v nenadoma protestantskem okolju, ki je ogrožal dosedanje stabilno versko in politično življenje. (Balzamo 2014, 30) Delo, ki se dotika Sámijev in njihovega verskega življenja, *Historia de gentibus septentrionalibus* (slov. *Zgodovina severnih narodov*), je bilo leta 1555 natisnjeno v Rimu in obsega 22 knjig s skupno 778 poglavji. (Baer 2021)

V tem delu Magnus versko življenje na severu označi za največjo zablodo, češ da se tam poganstva ne morejo otresti. Divjaki, kakor imenuje Sámije, zaradi svoje neciviliziranosti še naprej častijo sonce (Beaivi), ki jih rešuje norosti (depresije), ter na drugi strani luno in zvezde, pred popolno temo v zimskem času. (His. Gent. III., Praefatio, Cap. II) Na območju Sámijev je bilo močno prisotno čarovništvo (His. Gent. III., Cap. XVI–XVIII) in tako kot *Historia Norwegiae* omenja čarobni *gandum*: opiše ga kot svinčeno puščico, ki se je sposobna maščevati, celo najti sovražnika v oddaljenih krajih. (His. Gent. III., Cap. XVII)

Magnus v obredju in čarovniji Sámijev vidi nič drugega kot suženjstvo:

»S pozornimi molitvami in zapletenimi obredi častijo rdečo krpo, pritrjeno na vrh droga ali kopja, misleč, da vsebuje božansko moč zaradi rdeče barve, ki spominja na kri živali. Prav tako mislijo, da je pogled nanjo nevaren za pošasti: ubijalce, ki pijejo njihovo kri, kot bo razloženo v nadaljevanju o obnašanju Laponcev. [...] Sploh ne imenujte Severnjakov za svobodne ljudi, ki se taki zdijo v prisotnosti svojih bogov, ki darujejo kosti divjih živali in velikih kitov, ki jih iščejo med lovljenjem rib: ti kosti ne darujejo v letnem času (da ne izgleda, kot da se posmehujejo sončni svetlobi ali toploti), temveč jih bogovom darujejo v hudi zimi, v čast dnevom.« (His. Gent. v Primc 2022, 52)

Olaf Magnus v določeni meri opravičuje dejanja obravnavanega severnega ljudstva. Razloge za to med drugim išče v poznem pokristjanjenju, v katerega sta država in Cerkev vložili premalo truda, na drugi strani pa tudi pristopi niso bili vedno najboljši. (His. Gent. III., Cap. XIX)

5.4 JOHANN SCHEFFER

Johann Scheffer (1621–1679), profesor na Univerzi v Uppsali (*Dictionary of Swedish National Biography* s. a., s. v. »Johannes Schefferus«), je po naročilu švedskega kanclerja Magnusa Gabriela De la Gardija napisal delo *Lapponia* (lat. *Argentoratensis Lapponia*, slov. *Laponska*), ki je bilo natisnjeno v Frankfurtu na Majni leta 1673.

Omenjeno delo obsega 35 poglavij, od tega jih pet opisuje versko življenje Sámijev. Prvo med njimi nosi naslov *De religione prima Lapponum* in opisuje pogansko versko izročilo, ki pa se je med območji razlikovalo. Prebivalci Laponske so svojim bogovom dodali še bogove, ki so jih tja zanesli prebivalci Finlandije. (Schefferus 1674, 21–23)

V poglavju *De religione Lapponum secunda, sive Christiana* Scheffer nadaljuje s temo evangelizacije. Krščanstvo je na sever prišlo kot luč, ki razsvetljuje. Kritičen je do švedskega plemstva, ki ni naredilo več za pokristjanjenje in je ljudi raje pustilo živeti v poganskem razvratu. Scheffer argumentira, da so Sámiji pokristjanjenje doživeli z osvajalskim pohodom sv. Erika Švedskega, vendar poudarja, da so krščansko doktrino zavračali, kolikor dolgo so lahko ostali svobodni; šele po letu 1277 se je začelo pastoralno in katehetsko delo, deljenje zakramentov idr., vendar to ni vodilo do ustanovitve škofije ali župnije: ozemlje je še vedno veljalo za *terra nullis*. (Schefferus 1674, 24–25)

Za versko življenje do tedaj večinsko poganskih prebivalcev naj bi ustrezno poskrbel šele Gustav I. Vasa, njegov naslednik kraj Gustav Adolf in njegova žena Kristina pa sta na tem območju že ustanovila prve cerkve in šole. (Schefferus 1673, 25–27) Največ cerkva sta na Laponskem ustanovila Karel IX. Švedski in njegova žena Kristina, in sicer po letu 1600 v Laponii Torensis Laponii Aongermannii, Laponii Umensis, Laponii Pithensis, Lapponii Luhlensis ter v Laponii Kimesis. (Schefferus 1673, 28–30)

V Lapponii Tornensis in Kiemensis so po letu 1630 delovali tako sámijski kot švedski duhovniki. S finančno spodbudo so redno pridigali, peli psalme, opravljali podeljevanje zakramentov in poučevali o Sveti Trojici, po drugi strani pa skrbeli za omejevanje poganstva. (Schefferus 1673, 25–27, 32–33).

Naslednje poglavje, ki se posveča Sámijem, *De Reliquiis nonnullis paganismi apud Lapponas hoc tempore*, obravnava poganstvo sámijskega naroda. Scheffer priznava, da krščanstvo prakticirajo zaradi zunanjih pritiskov in ne dejanske spreobrnitve, in kot glavni problem navede slabo cerkveno infrastrukturo: nekateri so namreč živeli tudi 200 milj od prve cerkve. (Schefferus 1673, 34) Zdi se, da Scheffer celo opravičuje njihov sinkretizem:

»K temu lahko dodamo veliko spoštovanje, ki ga imajo do svojih Prednikov, za katere menijo, da so bolj modri, kot da ne bi vedeli, kakšnega Boga bi morali častiti, ali poznali načina, kako ga častiti: zato se iz spoštovanja do njih [Prednikov] ne bodo oddaljili od svojih mnenj, vsaj truditi bi se morali odvreči nevednost ali brezbožnost. Nazadnje se to zgodi zaradi zagrizene navade, ki je skorajda že pozabljena, zlasti tam, kjer prevladuje zakon [državna Cerkev]. To je tisto, kar zamegli njihovo razumevanje in ga naredi nesposobnega ločevati med prav in narobe.« (Schefferus 1674, 34–35)

Scheffer omenja tudi *gandum oz. skott*, ki je kot šamanistični pripomoček omenjen že v delu *Historia Norwegiae* ter pri Olafu Magnusu, in ga opiše podrobneje kot prejšnji avtorji: gre za palico, ki je narejena iz svinca in povzroča smrtne rane. Scheffer je nad izročilom skeptičen: »V teh časih ne najdem nikogar, ki bi vedel za kaj takega; prav tako jih ne omenjajo nobeni drugi pisci ali navadni ljudje, ki v svojih odnosih le redko izpustijo takšne okoliščine. Morda pa se motijo, ko domnevajo, da so narejeni iz svinca, ker napačno razumejo besedo *skott*, ki se običajno uporablja za njihovo razlago.« (Schefferus 1974, 58–59)

6. ZAKLJUČEK

Vsi obravnavani avtorji so imeli pomembno vlogo pri poznavanju Skandinavije in bližnje okolice. Magnus in Scheffer, ki sta najbolj realistično opisovala življenje na tem ozemlju, sta prav

tako prva opisala etnologijo in etnografijo sámijskega naroda, kar je za Sámije prineslo negativne posledice (obsodbe čarovništva in poganstva). (Balzamo 2013, 39–40)

Z začetkom reformacije se je za vse primarne naseljence (predvsem Kvene) začela dolga bitka za ohranitev lastne identitete, ki se je za marsikatero skupnost končala tragično. (Olsen in Hansen 2013, 229; Attonen 2018, 36) Proti sámijski verski praksi je potekala obsežna misijonska akcija, še zlasti za časa pietizma na norveški strani in z luteransko pravovernostjo na švedski strani. Znotraj luteranskih Cerkva je navdih o osebni veri botroval marsikateri misijonski odpravi, ki pa glede na znane socio-historične in etnografske vire predstavljajo črno piko v skandinavski verski zgodovini. Pietistične odprave in delo Misijonskega kolegija med Sámiji je bilo (navidezno) uspešno, oslABLJENA pa je postala kolektivna zavest ljudstva. Kljub misijonarskim naporom so le maloštevilni Sámiji prevzeli krščanstvo; namesto tega so svoj šamanizem prilagodili tako, da so iz krščanstva prevzeli figure in obrede ter jih vključili v svoj obred. Tako so zadostili minimumu, ki so ga najprej zahtevali misijonarji. (Olsen in Hansen 2013, 230–231; Attonen 2018, 36)

S širjenjem reformacijskih idej v Skandinaviji je vzpostavitev državnih Cerkva postala neizogiben korak k trdnemu družbenemu sistemu in trdni konstrukciji držav. Z reformacijskim tokom so kraljevine same spodbujale Cerkve, naj si pridobijo hegemonističen položaj nad družbo: čeprav jim je bila ta ideja sprva tuja, so kasneje s celovitim nadzorom prebivalstva na civilnem in verskem področju dosegli, da je družba postala podrejena in zvesta tako kraljevini kot Cerkvi. (Attonen 2018, 31)

REFERENCE

- Gest. Ham.** – Adam Bremenski. *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* [Delo škofov Hamburgške Cerkve].
- His. Gent.** – Olaf Magnus. *Historia de gentibus septentrionalibus* [Zgodovina severnih narodov].
- HN** – *Historia Norwegiae* [Zgodovina Norveške].
- Adam Bremenski, Francis Joseph Tschan in Timothy Reuter.** 2002. *History Of The Archbishops Of Hamburg-Bremen*. New York: Columbia University Press.
- Äikäs, Tiina in Anna - Kaisa Salmi.** 2015. North/South Encounters at Sámi Sacred Sites in Northern Finland. *Historical Archaeology* 49, št. 3: 90–109.
- Anttonen, Veikko.** 2018. The Impact of the Reformation on the Formation of Mentality and the Moral Landscape in the Nordic Countries. *Temenos – Nordic Journal of Comparative Religion* 54, št. 1: 29–45. <https://doi.org/10.33356/temenos.73112>.
- Baer, P. A.** 2021. »Historia de gentibus septentrionalibus«. *MyNDIR: My Norse Digital Image Repository*. Izd. 2.1. Victoria, B. C.: University of Victoria HCMC.
- Balzamo, Elena.** 2014. The Geopolitical Laplander From Olaus Magnus to Johannes Schefferus. *Journal of Northern Studies* 8, št. 2: 29–43.
- Ekrem, Inger in Lars Boje Mortensen.** 2006. *Historia Norvegie*. Prevedel Peter Fisher. S. l.: Museum Tusulanum Press.
- Garipzanov, Ildar H.** 2011. Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery. V: *Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery: Early History Writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c. 1070–1200)*, 13–29. Ur. Ildar H. Garipzanov. Turnhout: Brepols Publishers.
- Koivurova, Timo, Vladimir Masloboev, Kamrul Hossain, Vigdis Nygaard, Anna Petre'tei in Svetlana Vinogradova.** 2015. Legal Protection of Sami Traditional Livelihoods from the Adverse Impacts of Mining: A Comparison of the Level of Protection Enjoyed by Sami in Their Four Home States. *Arctic Review on Law and Politics* 6, št. 1: 11–51. <http://dx.doi.org/10.17585/arctic.v6.76>.
- Lipiec, Stanisław.** 2017. Inspirations of Adam of Bremen. Comparative Source Criticism. V: *Proceedings of the 7th CER Comparative European Research Conference – International Scientific Conference for Ph. D. Students of EU Countries*, 142–145. London: Sciemcee Publishing.
- Nationalmuseet i København.** 2022a. *The old religion*. <https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-viking-age/religion-magic-death-and-rituals/the-old-religion/> (pridobljeno 14. 5. 2022).
- Nationalmuseet i København.** 2022b. *Christianity comes to Denmark*. <https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-viking-age/religion-magic-death-and-rituals/christianity-comes-to-denmark/> (pridobljeno 14. 5. 2022).
- NDLA.** 2019. *Læren i tradisjonell samisk religion*. <https://ndla.no/subject:1:78e538a3-78bf-4db2-af00-2ca7d721cb25/topic:2:198120/topic:2:198132/resource:1:185221> (pridobljeno 25. 4. 2022).
- Olsen, Bjørnar in Lars Ivar Hansen.** 2013. *Hunters in Transition: an Outline of Early Sámi History*. Leiden: Brill.
- Primc, Liza.** 2022. *Versko življenje Sámijev skozi zgodovino*. Magistrska naloga. Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Rasmussen, Siv.** 2016. *Samisk integrering i norsk og svensk kirke i tidlig nytid – en komparasjon mellom Finnmark og Torne lappmark*. Doktorska disertacija. Fakulteta za humanistiko, družbene vede in pedagogiko Arktične univerze v Trømsu.
- Sámediggi.** 2021c. *The Sámi in Finland*. <https://www.samediggi.fi/sami-info/?lang=en> (pridobljeno 26. 12. 2021).

Sametinget. 2014. *Analysis of Sápmi. Regional SWOT Analysis prepared for the 2014–2020 Rural Development Programme and Maritime & Fisheries Fund.* <https://www.sametinget.se/103773> (pridobljeno 28. 12. 2021).

Schefferus, Johannes. 1673. *Argentoratensis Lapponia.* Francofurti: Ex officina Christiani Wolffii. <https://archive.org/details/argentoratiislaponia01scheffer/page/n87/mode/2up> (pridobljeno 9. 4. 2022).

Schefferus, Johannes. 1674. *The History of Lapland: wherein are shewed the original, manners, habits, marriages, conjurations of that people.* Oxford: At the Theater in Oxford. <https://archive.org/details/SchefferHistoryofLaplandOxford1674Nbo/page/n13/mode/2up> (pridobljeno 9. 4. 2022).

Svenska kyrkan. 2021b. *Church History.* <https://www.svenskakyrkan.se/church-history> (pridobljeno 26. 12. 2021).

Svestad, Asgeir. 2017. Entering other realms: Sámi burials in natural rock cavities and caves in northern Fenno-Scandinavia between 900 BC and AD 1700. V: *Caves and Ritual in Medieval Europe, AD 500–1500*, 13–31. Ur. Knut A. Bergsvik in Marion Dowd. Oxford: Oxbow Books, Limited.

Sveto pismo Stare in Nove zaveze. Študijska izdaja, Svetopisemska družba Slovenije, 2015.

Winroth, Anders. 2012. *The conversion of Scandinavia: Vikings, merchants, and missionaries in the remaking of Northern Europe.* New Haven: Yale University Press.